

GRÆNSER FOR VÆKST I VERDENS FANGETAL?

AF BETH GROTHE NIELSEN

Korta fängelsestraff är meningslösa och dyra, och långa fängelsestraff är barbariska. Makthavarnas och allmänhetens överspända tro på fängelset som lösning på samhällsliga problem är i sig ett allvarligt kriminalpolitiskt problem.

Nils Jareborg (1995, 36)

EN FARLIG UDVIKLING

I 1993 udkom Nils Christie's seneste bog "Kriminalitetskontrol som industri. Mot GULAG vestlig type?" på norsk og engelsk (Christie 1993). I første kapitel hedder det bl.a.:

Hovedfaren ved kriminaliteten i moderne industrisamfund er kanskje ikke først og fremst kriminaliteten, men at kampen mot kriminaliteten kan lede samfundene i retning av en totalitær utvikling. "Det finnes ingen nasjonalstater i verden som er helt immune mot å bli underlagt en totalitær styreform", sier Anthony Giddens (1985, s. 302). Og jeg vil tilføye: Veksten i kontrollindustrien innen flere høyindustrialiserte land er ikke egnet til å berolige (s. 14).

Tendensen til en udvikling af kriminalitetskontrollen i form af en industri med ubegrænsede vækstmuligheder opfatter Christie som en naturlig forlængelse af jagten på profit (og arbejdspladser). Han ser kontrolindustrien som meget begunstiget i forhold til andre industrigrene. Den er ikke ramt af svigtende efterspørgsel eller råstofmangel:

Lovbrudd ser ut til å være en stadig økende, tilnærmet uuttømmelig ressurs. Svikt i etterspørselen rammer heller ikke. Stadig reises krav om økt innsats mot kriminalitet. Et gjennomgangstema i vår tid er nettopp kampen mot kriminalitet. Denne kampen ses som så legitim, og i så manges interesse, at kontrollindustriens vekst får en selvfølgelig legitimitet. Ikke engang forurensninger oppstår her som noe problem. Tvert om dreier det seg jo om å fjerne eller i det minste redusere den forurensning som uorden og lovbrudd betyr for det moderne samfund (s. 11).

Christie finder det på ingen måder uberettiget, at samfundet forsøger at kontrollere uønsket adfærd. Beskyttelsen af liv, legeme, ejendom og integritet, natur og nattero er vigtig, ikke mindst som vore industrisamfund har udviklet sig. Her kan man komme i situationer, hvor analyse og forståelse ikke hjælper, men hvor der må en politimand til. Ethvert samfund er nødt til at bruge ressourcer på formel social kontrol. Men det er nødvendigt at diskutere grænserne for omfanget. Christie skriver:

I vår samfunnsmessige situasjon, så uvanlig velegnet for vekst i kontrollindustrien, blir det av helt ekstraordinær betydning å innse at både rettsvesenets organisasjon og fangebefolkningens størrelse er normative spørsmål. Vi står fritt til å velge, og er forpliktet til å velge. Kontrollindustriens grenser må bli menneskeskapt. Vi er i en situasjon hvor det er viktig å få i gang en diskusjon om hvor stort det formelle kontrollsystemet skal få lov til å vokse. Tanker, ikke drivkreftene i kontrollapparatet, må bestemme grensene. Fangebefolkningens størrelse er et resultat av menneskelige beslutninger som vi kan ha herredømme over. Det er bare når vi tror den er noe naturgitt, en uunngåelig reaksjon på lovbrudd, at de økonomisk-materielle krefter får fritt spillerom (s. 12 f.).

EN KONFERENSI I OSLO

I april 1995 blev der på Nils Christie's initiativ afholdt en international konferens i Oslo om "Prison Growth". I sin invitation til en gruppe håndplukkede folk skitserede Christie baggrunden som følger:

The prison situation in the industrialized world gives reason for grave concern. More than 1% of the male population is just now in prison both in the USA and in Russia. Inside the big cities, more than a majority of certain categories - young males from minority populations - are in prison or on probation or parole. And the numbers of prisoners are increasing with extraordinary speed. Several countries in Latin America and in Eastern Europe exhibit somewhat the same picture. At a lower level, the increase is also visible in Western Europe. This whole development is not only a result of changes in crime figures, but also of complex political/economic processes relatively independent of the crime situation.

Hovedtemaet for konferensen var: Prisonization in industrialised societies: Can we put limits to growth? med undertemaer som: What can be done? What will happen if nothing is done? What are the factors behind the development? Disse spørsmål blev uddybet, analyserer og diskutert i tre dage af praktikere og forskere fra USA, Canada, Brasilien, Argentina, Tyskland, Rusland, Holland, Polen, Moldova, England, Lithauen, Tjekkiet, Finland, Sverige, Norge og Danmark.

UDVIKLINGEN I USA

En af deltagerne fra USA var direktøren for "The National Center on Institutions and Alternatives", Jerome C. Miller. En undersøgelse, som dette center foretog i 1989, viste, at på en hvilken som helst tilfældig dag var én ud af fire sorte mænd i alderen 20-29 år enten frihedsberøvet eller undergivet strafferetlig kontrol i form af betinget dom eller prøveløsladelse. En tilsvarende undersøgelse, offentliggjort i 1995, viser, at tallet nu var steget til næsten én for hver tre. Den vigtigste grund til stigningen er det store antal sorte mænd, der dømmes til fængsel for narkorelaterede lovovertrædelser. I USA udgør sorte borgere 12% af befolkningen. Undersøgelser viser, at de udgør 13% af dem, der inden for en given måned har brugt euforiserende stoffer, 35% af dem, der anholdes i forbindelse med narko, 55% af dem, der dømmes, og 74% af dem, der kommer i fængsel herfor. (Miller, 1995; PRI Newsletter No. 23/1995).

Disse tal er gennemsnitstal for såvel by- som landbefolkning. Hvis man havde begrænset sig til "inner-cities", ville tallene have været endnu højere. Fx viser en undersøgelse fra 1992, at på en given dag var mere end fire ud af hver ti unge sorte mænd i Washington, D.C., i alderen 18-35 år på en eller anden måde i karambolage med politi og straffesystem, at mindst 70% af alle sorte mænd med bopæl i Washington ville blive anholdt og varetaget i fængslet inden deres fyldte 35. år, og at risikoen herfor stiger til mellem 80% og 90% i deres totale levetid. Tilsvarende tal er fundet i andre bysamfund som Baltimore (Maryland) og Jacksonville (Florida). (Miller, 1995).

Staten Texas har særligt mange fanger. Ifølge oplysninger, som den administrerende direktør for "Texas Department of Criminal Justice", James A. Collins, kom med på den nævnte konference i Oslo, var der på en given dag ca. 104.000 indsatte i statens fængsler og 20.000 i lokale arresthuse. Hertil kommer ca. 100.000 på prøvelsladelse og 500.000 med betinget dom og tilsyn. Texas har omkring 18 mill. indbyggere, heraf ca. 7 mill. mænd, der er gamle nok til at kunne komme under statens straffende myndigheder.

Men Texas ligger ikke i top. Der er stor forskel fra stat til stat i USA. Christie (1993, s. 87) gengiver en tabel over antal fanger pr. 100.000 indbyggere, dømt i 1991 til mere end 1 års fængsel, og indsat i en føderal eller statslig institution. North Dakota og Minnesota ligger i bund med henholdsvis 66 og 78, Texas ligger lidt over midten med 297, men under Florida med 346, Louisiana med 466 og Nevada med 477. Af forskellige tekniske årsager har District of Columbia, hvor forbundshovedstaden Washington ligger, et tal på 1186. Til disse tal skal lægges mere end en trediedel, som afsoner i lokale arresthuse.

PELICAN BAY

Californien - denne stat, hvor "Berkeley og Stanford og et himmerike av akademisk liv" findes, hvor vi har Silicon Valey, store penge, vækst og velstand, ja til og med selve drømmefabrikken Hollywood - havde et samlet fangetal på omkring 450 pr. 100.000 indbyggere i 1991. Men planen er at skaffe plads til 800 fanger pr. 100.000 indbyggere inden årtusindskiftet. Et af de nyeste super-maximum sikkerhedsfængsler beskrives ifølge Christie (1993, s. 88f.) således af Los Angeles Times:

Pelican Bay er full-automatisert og konstruert slik at innsatte ikke har synskontakt verken med andre fanger eller med vakter. I mer enn 22 timer i døgnet oppbevares de i celler uten vinduer. Cellene er bygget af sement og stål, slik at fangene ikke skal få kontakt med materialer de kunne lage våpen av. Fangene arbeider ikke i noen fengselsindustri, de har ikke adgang til noen fritidsbeskjeftigelse, de er aldri sammen med andre fanger. De har ikke lov å røke, fordi fyrstikker sees på som en sikkerhedsrisiko. Fangene spiser alle måltider i cellene og kommer bare ut av disse for korte besøk i dusjen, og 90 minutter hvor de kan mosjonere. De dusjer alene, og mosjonerer alene. . . . Celledørene åpnes og lukkes elektronisk av vaktene i kontrollrommet.

....

Det finnes ingen gitter i fengslet. Celledørene er av stål med glugger for matudlevering. Det finnes heller ingen vakter som patruljerer utenfor celledørene med nøkler hengende i beltet. Vaktene er låst inne bak sikkerhetsglass i kontrollrommet og kommuniserer med fangene via radio.

Da dette fængsel blev indviet i 1990, udtalte Californiens guvenør bl.a.:

Californien har nå fått et fængsel som vil tjene som modell for resten av nasjonen. . . . Pelican Bay symboliserer vår filosofi om at den beste måte å redusere kriminaliteten på er ved å få de dømt kriminelle bak lås og slå.

I januar 1995 afsagde en føderal distriktsdomstol i Californien en dom på 345 sider, der gav fangene i Pelican Bay medhold i, at forholdene i fængslet er i strid med deres konstitutionelle rettigheder. Det hedder bl.a., at "dry words on paper cannot adequately capture the senseless suffering and sometimes wretched misery", som fangerne udsættes for. Blandt overtrædelserne er "excessive guard brutality, a failure to provide minimal medical and mental health care, and confinement in conditions that are likely to cause or increase psychosis in many of the inmates". Dommeren konkluderer, at bevisførelsen tegnede et billede af et fængsel, hvor der alt for ofte bruges magt, ikke blot i god tro for at opretholde ro og orden, men også med selve det formål at påføre straf og smerte. Dommeren fandt, at nogle af fængselsfunktionærernes bemærkninger, handlinger og fremgangsmåder viste så megen ligegyldighed over for fangernes pine og lidelse, at det var et chock for samvittigheden. Da der ingen ægte følelse af forpligtelse var hos fængselsmyndighederne til at ændre forholdene, beordrede han en uvildig leder af forhandlinger om en plan for ændringer, der kan gøre Pelican Bay til en institution, som overholder USA's forfatning.

I øvrigt verserer der i øjeblikket et lovforslag, der skal fratage de føderale domstole kompetancen i sager om overtrædelse af fangers rettigheder ifølge forfatningen. Kritikere anser forslaget vedtagelse som en farlig præcedens for på tilsvarende måde at berøve underprivilegerede grupper deres "civil rights". Hvis man først har frataget fanger lovens fulde beskyttelse, er der ikke langt til også at medtage andre grupper som psykisk syge, etniske minoriteter og homoseksuelle (The National Prison Project Journal, Vol. 10, No. 1, Winter 1994/95).

ET NYT PUBERTETSRIUAL

Miller (1995) hævder, at der blandt ny-konservative kriminalpolitikere og debattører i USA eksisterer to basale præmisser:

- 1) Verden består af to typer mennesker: Nogen, der begår kriminalitet og nogen, der ikke begår kriminalitet.
- 2) De kriminelle udgør en meget lille del af befolkningen.

På disse præmisser foregår de fleste offentlige diskussioner om kriminalitet. Men de har ifølge Miller ingen sammenhæng med virkeligheden. De seneste to årtier har vist en klart øgende tendens til ved først givne lejlighed at bruge straffesystemet til at "behandle" en bred vifte af problemer, relateret til såvel enkeltpersoner som familier og sociale forhold. Som resultat af en nærmest pandemisk anvendelse af anholdelse/arrest

har en stor del af den amerikanske mandlige befolkning, især i de lavere socio-økonomiske lag og blandt minoriteter, nu en eller anden form for "uren straffeattest". I 1993 var i alt 47,3 mill. mennesker registreret, hvoraf mere end 90% var mænd. Der var kun omkring 130 mill. mænd i USA, incl. drenge, der er for unge til at have opnået status af "kriminelt", og gamle, der er født, før straffesystemet begyndte at kaste sit net så vidt omkring. Ser man på sorte mænd alene, kan det konstateres, at det amerikanske samfund er begyndt på en proces, hvorefter det absolutte flertal af dem "kriminaliseres".

Der er ganske vist ikke noget nyt heri. Historisk set har minoriteter altid måttet lægge krop til, når straffesystemet har øget sin aktivitet. Fængslerne viser til hver en tid, hvem der befinder sig i bunden af samfundet. Man kan besøge Berlins arrester og tælle tyrkerne, Frankrigs fængsler og tælle algerierne, Canadas føderale og regionale institutioner og tælle "native people" som indianere og inuiter. Alle steder er de overrepræsenterede. Miller hævder imidlertid, at myndighederne i USA nu sender så mange børn og unge med afrikansk oprindelse gennem straffesystemet, at det ikke kan undgå at få varige konsekvenser for samfundet. Han skriver:

... exposure to criminal justice handling probably does a great deal more to a youth than simply close off later opportunities for employment - as important as that fact is. From "assuming the position", to being handcuffed, placed in a police van, moved from place to place shackled to a line of peers and older African American males, posing for a mug shot, tagged with an I.D. bracelet attached to a wrist or ankle, placed in crowded "tanks" or holding cells (a common toilet or open hole in the middle) - appearing before a judge, being assigned a lawyer you seldom meet, having a price set on your head, staying in a usually overcrowded jail for want of bail, or joining one's anxious relatives outside - it's all a distorted ceremonial expression of manhood reminiscent of Levi-Strauss' description of the initiation rites of the Bororo ... (s. 12).

En sådan form for pubertets- og indvielsesritual over for flere og flere børn og unge fra USA's minoriteter betyder, at de socialiseres til livet i bl.a. arresthus- og fængselsceller, og at den forkvaklede moral, der dominerer her, bliver den fremherskende også på gaden. Samfundet signalerer, hvordan mennesker bør behandles, og de børn og unge, der får budskabet ind direkte på kroppen, kan næppe forventes at få et anderledes menneskesyn. Når deres desperation tager overhånd og ender i voldelige optøjer - på gaden eller i fængslet - kender samfundet kun til optrapning af egne voldsmetoder som forsvar. Miller skriver:

The white majority fearful of addressing root causes, ultimately has nowhere to go but to escalate the punishment in hopes of deterring crime among the voluntarily wicked; and if this fails (as it will), to rationalize that failure by positing an inherent propensity for criminality among African American males.

... as such important realities as joblessness, hopelessness, a life history of physical or sexual abuse, or childhood exposure to violence are laughed out of most courtrooms so will the last vestiges of decency fade from our legal system (s. 13).

Selv om der bygges fængsler med en hastighed, som er ubegribelig for en skandinaver, er fængslerne overfyldte. Pr. 1. januar 1995 har kun tre af USA's stater ikke pålæg fra domstolene om at begrænse fangetallet og/eller forbedre forholdene for fangerne (The National Prison Project Journal, Vol. 10, No. 1, Winter 1994/95). Forsøgene på at fratage domstolene denne kompetence er allerede nævnt. Desuden har USA's Attorney General lovet staterne støtte fra US Justice Department til kampen mod domstolene og opfordret dem til at overfylde fængslerne. Han er iøvrigt af den opfattelse, at selv om det koster \$ 53.000 at indrette plads til én fange og \$ 21.000 i årlige administrationsomkostninger, så vil det være dyrere for samfundet at undlade nybyggeri af fængsler (Miller, 1995, s. 13). Mange af staterne lever da også fuldt ud op til denne filosofi. Florida fordoblede sine udgifter til fængselsbyggeri fra 1990 til 1994, og Texas praler af at have åbnet en ny institution hver uge i en 18 måneders periode (Ingstrup, dette nummer). For ikke at tale om "det fængslende California" (Christie, 1993, s. 88f.).

Hele denne frenetiske aktivitet involverer i høj grad privat foretagsomhed. Privatisering har i USA - som i Skandinavien - haft ideologisk vind i sejlene op gennem 1980'erne. Det har sine omkostninger set fra fx børn og unges side. I staten Louisiana findes der fire såkaldt sikrede "training institutions" for børn mellem 11 og 17 år. En af dem blev i 1994 indrettet og i starten drevet af et privat selskab "Transamerican Development Association". Selskabet fik et gebyr fra 'Louisiana Department of Public Safety and Corrections' for hvert barn. En rapport fra Human Rights Watch Children's Rights Project fra 1995 afslører, at der var så store problemer for det private firmas personale med at klare børnene, at den føderale domstol erklærede "a state of emergency" i institutionen, hvorefter administrationen blev ført tilbage til statslige myndigheder. De fysiske omgivelser beskrives i rapporten således:

All the buildings look alike, with grey siding and concrete floors; they are placed close together. The buildings are connected by concrete walkways, and the dormitories are enclosed by high chain-link fences. There is no grass on the property and no playing field. The gymnasium consists of a concrete floor and a roof held up by posts. This is also the visiting area.

Da rapportens forfatter besøgte en af de andre - statsligt drevne - institutioner var der 496 drenge og 84 piger. Ni piger var gravide. Børnene sov i sovesale med 40-50 i hver. Der var tre brusebade og fire toiletter, som ikke var afskærmede, således at "privatliv" i forbindelse med disse aktiviteter var umuligt. Børnene havde ikke lov til at gå i deres eget tøj, men fik udleveret tøj med institutionens initialer på. De fik håret barberet af. Anbringelse i isolationsceller var hyppigt anvendt som kontrolforanstaltning. Cellerne blev beskrevet som 'small and bare except for a bed, a toilet and a sink. There are generally no windows . . . the doors have small windows for observation and slots through which food is passed at mealtimes'. De isolerede børn blev lukket ud en gang om dagen for at få bad, men ellers foretog de sig ingenting. De måtte fx ikke have besøg eller papir og blyant i cellerne. Børnene havde generelt tilladelse til besøg udefra en gang om måneden, men på grund af store afstande fik

mange af dem aldrig besøg. Telefon var tilgængelig, men kostede penge, og mange af familierne var for fattige til at kunne betale for børnenes opkald. På spørgsmålet om, hvad de helst ville have forandret i institutionen, sagde de fleste børn, at de gerne ville have vagterne til at holde op med at slå dem, og at de gerne ville have noget mere mad. Hvert år anbringes omkring 1.500 børn og unge mellem 11 og 17 år i de fire institutioner i Louisiana. (PRI Newslwtter, No. 23/December 1995). Hvilke holdninger til samfundet og dets myndigheder de senere lukkes ud med, og hvilket menneskesyn de har fået indprentet, melder rapporten ikke noget om. Men flere og flere privat ejede og/eller drevne fængsler for voksne står parat til at modtage dem. Som præsidenten for et firma i Florida, der forsyner fængsler med mad, sagde til Wall Street Journal No. 1/1995: "What can I say, it's great, great business".

En anden af de amerikanske deltagere i konferencen i Oslo var Alvin J. Bronstein, der er administrerende direktør for "The National Prison Project" under "The American Civil Liberties Union Foundation", hvis formål bl.a. er at udvikle alternativer til frihedsberøvelse. Dette projekt udgiver et tidsskrift, der i vinternummeret 1994/95 bringer en artikel om, hvordan det såkaldte "fængselsindustrielle kompleks" ekspanderer i USA (Elvin, dette nummer). Christie skriver indgående om hele denne markedsplads for kriminalitetskontrol og om annoncekampagnerne i "American Correctional Association"s fagblad "Corrections Today" (Christie, 1993, s. 95f.).

UDVIKLINGEN I EUROPA

Hidtil har landene i Norden holdt fangetallene stabile. Finland har endda reduceret sit tal i løbet af 1980'erne, således at det nu ligger på linje med resten af Norden. Andre af de mere etablerede velfærdssamfund har magtet at opretholde relativt lave fangetal, men er under stærkt pres på grund af arbejdsløshed, økonomiske problemer og ændrede holdninger til minoriteter og andre marginaliserede grupper. Men et land som Holland, der traditionelt har haft meget lave fangetal - i 1970'erne en trediedel af det danske - er nu næsten på højde med Danmark, dvs. 55-60 fanger pr. 100.000 indbyggere. "Holland har bygget flere fængsler - og fyldt dem op med fanger lige så hurtigt, de er blevet bygget", skriver Balvig (1995, s. 129). Lande som Spanien og Frankrig har mere end fordoblet deres fangebefolkninger siden midten af 1970'erne. I England og Wales har der været stigninger på næsten 10% om året de seneste to år (Rutherford, dette nummer).

Stigningerne har - foruden fængselsbyggeri - ført til overbelægning i mange lande. Ifølge en statistik fra Europarådet, som er offentliggjort i den svenske Kriminalvårdens officiella statistik 1994/1995, var belægningen allerede i 1992 på 123% i belgiske, 133% i spanske, 160% i græske, 139% i italienske, 126% i portugisiske, 114% i luxembourgske og 109% i franske fængsler. Af de nordiske lande ser kun Sverige ud til at have fuldt hus hele tiden med en belægningsprocent på 101,4.

Christie (1993) omtaler, at fangetallene i de fleste østeuropæiske lande faldt i årene umiddelbart efter Murens forsvinden. Nye tal fra bl.a. Lithauen og Rusland (Justiskis og Gilinskiy, dette nummer) viser, at det nu går hurtigt i retning af at komme på

højde med USA. Øgede fangetal giver også her overfyldte fængsler. Christie gengiver denne beskrivelse fra Helsinki Watch (1991) af russiske anstalter:

Forholdene er rystende. Anstalterne vi besøgte var alle overfyldte, uten skikkelig frisk luft, for varme om sommeren, for kolde om vinteren, og vanligvis stinkende . . . Det beryktede Kretskyfengslet i St. Petersburg . . . har egentlig plass til 3300 fanger, men i praksis er det 6000 til 6500 fanger der . . .

De innsatte sitter eller ligger på sengene, ofte krøket sammen hvis de har nederste køye. Vinduene er lukket; hvis de skulle være åpne, er de så tildekket av gitter og plater at verken lys eller luft kommer inn. Dørene er massive, bare med et kikkhull eller av og til en liten åpning som maten kan sendes inn gjennom. Ventilasjon er ikke-eksisterende.

Den af de tidligere sovjetiske republikker, der har det laveste fangetal, er Georgien, som siden 1989 har redusert tallet fra 15.000 til 8.000 og dermed er kommet på niveau med fx Skotland. Alligevel rapporterer en delegation fra Penal Reform International i 1995 om overfyldning af visse institutioner. Generelt er bygningerne i en elendig forfatning med revnede mure, utætte tage, ituslåede ruder og farlige el-instalationer. På dødsgangen i et centralt fængsel “. . . it was dark, dingy and damp. At one point part of the floor of the corridor had subsided. The cell . . . was hardly two metres square . . . There was a bed at the back wall, a cabinet and a toilet. There was no window and no natural light. The occupant had wired up a light bulb underneath his bed to try and keep it relatively dry. . . . The cell light remained on 24 hours a day” (PRI Newsletter, No. 23/December 1995).

Om Europa generelt siger Christie (1993, s. 79), at hovedindtrykket bliver en svært ustabil situation. Udviklingen i Europa hænger intimt sammen med utviklingen i de øvrige industrisamfund, og her kommer USA i særlig grad ind i billedet. Christie beskriver, hvor svært han har det med at møde kolleger fra USA i disse år, fordi USA må ses som hovedeksemplet på en nation på gale veje, hvad angår kriminalitetskontrol. Vi kan ikke være ligeglade med denne udvikling i et land, som står os så nært på mange måder. Christie skriver:

Den amerikanske kriminologi er viktig. Det finnes flere utøvere av faget der enn i alle andre land til sammen. Det skrives flere bøker der enn noe annet sted, flere artikler, og med flere påstander om hvordan verden er, og hvordan den kunne bli bedre. Når USA velger kriminalpolitisk kurs, får det virkninger på Mysen. Deres sjef for narkotikapolitikken er sjef lenger enn landet rekker. Det er også fint å besøge kollegaene der borte, gjestfrie som de er, velutdannede og arbeidsomme (s. 81).

Men Christie er på det sidste begyndt at tænke på Tyskland i slutningen af 1920'erne. Tyskland var dengang landet for kultur og videnskab, landet for den rationelle tanke og de romantiske hjerter, litteraturens land. Fra alle verdenshjørner kom folk for at lære eller for at få luft, når der blev for snævert derhjemme. De retslærde var højt agtede. Forskere tog til Tyskland, og det samme gjorde repræsentanter for politi og anklagemyndighed. Tyskland var modellen. Christie tilføjer: “Kansje litt for lenge”. Og så står hans slutsætning for dette afsnit og blafrer: “I dag drar vi til USA” (s. 82).

KONTROLINDUSTRIENS EKSPANSION

Men ikke alene drager vi til USA. Den private foretagsomhed fra USA søger markeder overalt. I den canadiske avis Toronto Star kunne man i august 1995 læse, at provinsen New Brunswick har hyret et firma fra Florida, Wackenhut Corrections Corp., til at drive Canadas første private fængsel. Det drejer sig om en institution for 120 ungdomsfanger. Det er meningen, at det skal være profitabelt for firmaet, der i 1994 gav et overskud på 2,2 mill. US \$. Foruden i USA driver firmaet fængsler i Australien, Storbritannien og Puerto Rico.

I en leder i avisen bedes læseren om at forestille sig en regering, der er så ivrig efter at sænke omkostningerne, at den hyrer et privat firma til at drive skoler, og at dette firma er amerikansk. Godt nok er analogien til fængsler ikke helt perfekt, selv om fængsler er skoler for nogle af samfundets mest nødlidende studenter, skoler, hvor de skulle lære at forstå, hvad de har gjort galt, og hvordan de bedre kan klare sig i samfundet, bidrage til det, adlyde loven. Men i modsætning til skoler - eller til private foretagender for den sags skyld - bør fængsler altid være i færd med at lukke butikken, at gøre sig selv overflødige. Hvor mange profitsøgende firmaer ville gøre det, spørger avisen.

Tankerne om privatisering af fængsler bør efter avisens mening få folk til at stille en række spørgsmål, herunder:

Hvordan kan private firmaer yde samme service for færre penge? En måde kunne være at beskæftige uorganiseret arbejdskraft eller lade færre, dårligt kvalificerede medarbejdere være på vagt. I betragtning af nogle fængslers hårde klima er det måske ikke det rigtige sted at spare på omkostninger og ekspertise.

Hvordan vil det gå med ansvaret over for offentligheden? Der nævnes som eksempel et tilfælde i Australien, hvor en fange døde. Der blev lukket af for enhver indsigt i omstændighederne omkring dødsfaldet etc.

Er private firmaer interesserede i at lukke fanger ud, fx på tidlig prøveløsladelse? Deres indtjening afhænger af fuldt hus i fængslet.

Sparer det offentlige penge ved at overdrage oprettelse og drift af fængsler til private? Hidtil er beviserne herpå usikre, hvis man spørger uvildige fagfolk.

Bør nogen overhovedet tjene penge på at frihedsberøve mennesker?

Lederen i den canadiske avis finder, at det væsentligste spørgsmål er, hvorfor Canada skulle ønske at overlade en så betydningsfuld social opgave som straf og rehabilitering til et firma fra USA. Fængsler er ikke lagerbygninger for afvigere. De er samfundets mulighed for at påvirke de kriminelle i positiv retning og dermed gøre vores samfund sikrere at leve i. Hvis der virkelig skulle være penge at tjene på effektiv administration af fængsler, hvorfor så ikke beholde dem i den offentlige kasse og bruge dem på at bekæmpe kriminalitet, få borgerne i arbejde og forbedre kvaliteten af det canadiske samfund generelt?

STIGENDE KRIMINALITET?

Tanken om "de farlige klasser" fra industrisamfundenes barndom i forrige århundrede er ikke fjernt fra at blive genoplivet i vore dages økonomiske og politiske klima. "Kampen mod kriminaliteten" kan legitimere indespærring af flere og flere "overflødig" mennesker.

I Canada som andre steder bliver det påståede behov for strengere straffe og flere fængselsinstitutioner først og fremmest begrundet med den stigende kriminalitet. "What crime wave?" spurgte en anden stor canadisk avis, *The Globe and Mail*, i en leder sidste sommer. I 1994 kunne Statistics Canada for tredje år i træk melde om fald i den kendte kriminalitet, denne gang på 5% generelt og på 3% for vold. Drabstallet var det laveste i 25 år, og ungdomskriminaliteten var faldet hvert år siden 1991. Hvordan kan man så forklare, at så mange canadiere - og deres politiske ledere - opfatter kriminalitetstruslen som større og større? En af forklaringerne er efter avisens mening naboskabet til USA, hvor der er fire gange så meget vold som i Canada, og især til USAs fjernsynsstationer, der gør denne kendsgerning til et stort show. Alle disse nyheder om serie-mordere, invasion af private hjem, drive-by skyderier og uhyggelige straffesager om ekstremt grove forbrydelser skræmmer. Nok er den type sager talmæssigt sjældne, men de er desto mere urovækkende. Avisen mener imidlertid ikke, at det er nogen god undskyldning for politisk opportunisme. Krav om hårdere straffe, strammere regler for prøveløsladelse, mere politi med mere dødbringende våben, "boot camps", dødsstraf, "jail, pure jail" og andre "get-tough" strategier kan man ifølge lederen godt stille af moralske grunde. Men befolkningen bør ikke forledes til at tro, at disse metoder har noget at gøre med kriminalitetens omfang, hverken som årsag eller virkning.

Canadas forskellige provinser fører hver sin kriminalpolitik. Provinserne Alberta har således eksperimenteret med strengere straffe og har oplevet et fald i kriminaliteten. Ontario og Quebec har derimod taget mildere og mere rehabiliteringsorienterede foranstaltninger i brug - og har ligeledes haft fald på området. Endnu engang ser man, hvor lidt sammenhæng der er mellem kriminalitetsniveauet og straffens strenghed. Canada har omkring 125 fanger pr. 100.000 indbyggere, USA ca. fem gange så mange. Begge steder falder kriminaliteten i disse år.

KRÆFTER BAG UDVIKLINGEN

Ivan Illich, der deltog i konferencen i Oslo, stillede det meget relevante spørgsmål, om der findes et dybt psykologisk behov for fængsler. At sætte sine medmennesker i fængsel er et ritual, som fortæller et eller andet. Måske letter det på vores egen følelse af at være fanger, når nogen faktisk bliver det. Men Illich havde svært ved at få personen og funktionen til at hænge sammen, når han så på dem af deltagerne, der til daglig arbejder med indespærring af mennesker. Han havde problemer med at forstå, hvordan man kan påføre folk pine med velberegnet omhu. Historiske studier er den bedste - måske eneste - måde, hvorpå man kan se, hvad vi gør (gjorde), og hvad vi tager (tog) for givet. Men historien handler altid om i går, ikke om i dag.

Det mulige psykologiske behov hos nogen for at få andre straffet og den mulige vækst i dette behov gennem det seneste par årtier i USA og - til en vis grad - i andre højt industrialiserede lande, blev direkte og indirekte berørt af flere andre deltagere. Der er en længsel efter de gode gamle dage, hvor alt var fredeligt og roligt, og alle var gode ved hinanden lige som i "Det lille hus på prærien". Den økonomiske situation fra 1960'erne med høj vækst og ringe arbejdsløshed har ændret sig radikalt. Gabet mellem rig og fattig, der var ved at snævre ind i den periode, åbner sig nu igen med rekordagtig hast. Den økonomiske sikkerhed, der blev taget for givet, er forsvundet selv for middelklassen. Storbyerne forslummes yderligere for hver dag, der går, der skæres drastisk i udgifter til uddannelse, sundhedsvæsen og sociale ydelser. De velbjergede bliver mere og mere bange for "de andre", hvis skræmmende adfærd så kriminaliseres, ikke blot på papiret, men ved indfangning og indespærring.

I slutningen af 1960'erne blev "kriminalitet" for første gang et hovedtema i en præsident-kampagne i USA. Da var ungdomsoprøret, Vietnam-protesterne og kvindebevægelsen i fuld gang. Siden da har kampen mod forbrydelser - især mod narko - været en væsentlig del af enhver valgkampagne i USA, lokalt som nationalt. Ingen politiker overlever i dag uden at være "tough on crime", som det med al tydelighed har vist sig for præsident Clintons vedkommende. Hans "three strikes and you're out"-regel i den US Crime Bill, der blev vedtaget efter hans tiltræden, viser det med al ønskelig tydelighed. (Se om US Crime Bill i øvrigt Ingstrup, dette nummer). Clintons liberale holdninger var upopulære langt ind i hans eget parti, og han valgte at bøje sig for denne "spirit of meanness and punitiveness", som Alvin Bronstein talte om på konferencen.

Problemer for erhvervslivet, arbejdsløshed etc. betyder, at hvor folk før gjorde, hvad de kunne for at undgå at få fængsler og andre institutioner for afvigere anbragt i deres baghave, så står lokale politikere nu på nakken af hinanden med fordelagtige tilbud om byggegrunde etc. til den slags. Det giver arbejdspladser såvel i institutionerne som hos de private leverandører til institutionerne. Våbenindustrien, der har haft store problemer siden afslutningen af "den kolde krig", har fuld gang i omstillingen til produktion af overvågnings- og sikkerhedsudstyr. Aggressiv annoncering, der spiller på frygt og usikkerhed, skaber et krav om stadig mere omfattende sikkerhedsforanstaltninger omkring forbryderne og dermed efterspørgsel efter alle de nye opfindelser.

Amerikansk TV's betydning for canadisk kriminalpolitik er nævnt. Mediernes betydning for befolkningens - og politikernes - opfattelse af kriminalitetens omfang og grovhed, holdning til forbrydere og forståelse af årsager og virkemidler kan næppe undervurderes. Mathiesens analyse (dette nummer) af et par norske medie-begivenheder er meget illustrerende for, hvilke småting der i vores del af verden kan sætte sindene (pressen!) i bevægelse. Og de nordiske televisioner er utvivlsomt for det rene vand at regne sammenlignet med Nordamerikas kommercielle stationer.

FORSKNING, DER STØTTER UDVIKLINGEN - ELLER OMVENDT?

Illich pegede på den kendsgerning, at historiske studier kan vise os, hvad vi gjorde forkert. Historiske studier kan imidlertid også vise, at samfundsvidenskabelig forskning ikke eksisterer i et socialt og politisk vacuum. Enhver, der har studeret kriminologiens udvikling fra Lombroso til i dag, vil vide, at der i løbet af disse hundrede år er lagt skiftende vægt på individ og samfund (arv og miljø) og på de forskellige aspekter af disse to basale variable, når kriminalitetens årsager har skullet forklares. De amerikanske kriminologer Lilly, Cullen og Bull (1995) beskriver på udmærket måde, hvordan teorier opstår i en social kontekst, og hvordan teorier får konsekvenser for den sociale udvikling.

Den danske kriminolog Karl O. Christiansen skrev i 1972 en kronik i dagbladet POLITIKEN om at affolke fængsler. Den handler - interessant nok - om et effektivt program for lukning af californiske fængsler i 1960'erne. Den er medtaget i dette nummer, fordi den på forbilledlig vis sætter den aktuelle diskussion i relief. Christiansen troede dengang på, at de foregående 10-15 års intensive forskning i effekten (eller mangelen på effekt) af frihedsberøvelse havde en afgørende indflydelse på den dramatiske nedgang i antal fanger i Californien. Vi ved idag, at det snarere var det politiske klima, - et klima, som ikke alene var frugtbart for den type forskning, men som gjorde politikere interesserede i at bruge den.

Det blev hævdet på konferencen i Oslo, at organiserede højrekræfter i USA i dag igangsætter forskning med det forudsatte formål at bevise, at straf hjælper. Hvordan det nu end forholder sig, så er der i kølvandet på "Nothing works"-bølgen siden midten af 1970'erne kommet en del af den slags, bl.a. sofistikerede økonomiske modeller, som viser, at dødsstraf virker præventivt. Desuden har forskning i individorienterede årsager til kriminalitet fået en renaissance. Den søgen efter "det kriminelle menneske", som europæerne opgav efter 2. verdenskrig, er nu genoptaget i USA. Ikke mindst gen-forskningen har sat gang heri, men også forskning i tvillinger og adoptivbørn, intelligens-defekter (de sorte har lavere IQ end de hvide!), kønshormoner, biokemiske processer etc. florerer. James Q. Wilson & Richard J. Herrnstein: *Crime and Human Nature* (1985) fik stor og positiv omtale, da den udkom. Den sammenfatter en række af disse forskningsresultater til en teori om kriminalitetens årsager. De to forfattere giver ikke selv deres teori nogen bestemt etikette, men følgende citat viser en klar biosocial fokus:

The existence of biological predispositions means that circumstances that activate behaviour in one person will not do so in another, that social forces cannot deter criminal behaviour in 100 percent of the population, and that the distribution of crime within and across societies may, to some extent, reflect underlying distributions of constitutional factors. Crime cannot be understood without taking into account predispositions and their biological roots (Her citeret efter Lilly et al., 1995, s. 213).

Wilson og Herrnstein leder tanken direkte tilbage på Lombrosos berygtede teori om forbrydertyper, når de hævder, at man kan skelne forbrydere fra ikke-forbrydere på følgende måde:

'Whenever it has been examined, criminals on the average differ in physique from the population at large. They tend to be more mesomorphic (muscular) and less ectomorphic (linear). . . . A corresponding argument is that the more muscular criminals are more likely to have biological parents who are themselves criminals. (Her citeret efter Lilly et al., 1995, s. 213).

Lilly, Cullen og Ball (1995) gør opmærksom på, at de tidligere biologiske teorier blev brugt til at legitimere repressive og fysisk indgribende foranstaltninger. Historisk erfaring viser, at forsøg på at forklare kriminalitet med den menneskelige natur fritager samfundet og dets indretninger for ansvar og giver troværdighed til ideer, der opfatter forbrydere som mennesker uden mulighed for at ændre sig. Derfor er løsningen straffende kontrolforanstaltninger (s. 215). Rutherford (dette nummer) citerer James Q. Wilson (1995) for udtalelser, der i nutidigt antræk viser denne sammenhæng. Det politiske klima i USA - og andre vestlige lande - er i dag meget forskelligt fra 1960'erne. Det er den forskning, der tiltaler politikerne, derfor også.

MODKRÆFTER

En deltager i Oslo-konferencen, Marc Mauer fra "The Sentencing Project" i Washington, udtalte, at der er masser af mennesker i USA, som ved, at det, der sker, er økonomisk og menneskeligt uansvarligt. Men de kan ikke finde ud af, hvordan de skal få det budskab igennem, at kejseren intet tøj har på.

Budskabet er bl.a. det, som direktøren for den finske kriminalforsorg, K.-J. Lång kom med: Den bedste måde at skabe en kriminel karriere på er at sætte en person i fængsel i en tidlig alder. Man kan være sikker på, at hans karriere bliver inden for fængselsystemet - og hermed mente Lång formentlig ikke som fængselsdirektør.

Ole Ingstrup, der er tidligere chef for den føderale canadiske kriminalforsorg, Correctional Service of Canada, understregede det ansvar, som professionelle inden for systemerne har for at få budskabet formidlet. Politikerne ønsker, at vore samfund skal være sikrere, og de tror, at det kan opnås med mere straf. Men det er præcis det modsatte, man får. Den sanseløse trang til mere straf og flere fængsler må modarbejdes ved, at professionelle forsyner politikerne med gennemtænkte alternativer. Det er nødvendigt med positive forslag. Negative billeder - fremhævelse af det forkerte, der foregår - har ikke samme styrke til at påvirke holdninger, som positive visioner har. Det er nødvendigt at mobilisere ideologisk lederskab inden for de systemer, der administrerer samfundets kontrolforanstaltninger, og formidle en massiv dosis "common sense" ud af systemerne. (Se iøvrigt Ingstrup, dette nummer).

Netop alternativer til såvel "kriminalitet" som til den strafferetlige model for løsning af konflikter og bekæmpelse af uønsket adfærd er de såkaldte "abolitionister"s program. Den hollandske kriminolog Louk Hulsman, der gennem mange år har talte og skrevet om at erstatte kriminalisering med "civilisering", beskrev de forskellige modeller, som en problematisk hændelse kan konstrueres efter: en straffende model, en opdragende eller uddannende model, en restituerende model, en terapeutisk model og en mæglende model. Han nævnte som eksempel et forsøgsprojekt, hvor kvinder, der uden den store tilfredshed havde involveret politiet i sager om vold fra deres

ægtemænds side, i stedet - efter forslag fra feministiske advokater - brugte det civile retssystem i form af erstatningssager og tilhold. Formålet for kvinderne var ikke at få mændene straffet, men at få mændene fortalt - i al offentlighed - at kvinderne ikke var deres ejendom.

Andre deltagere fremhævede, at en dom for en forbrydelse ikke nødvendigvis behøver at medføre en frihedsstraf. Alternativer i form af "community service" og lignende eksisterer i mange lande og har gode resultater målt i recidiv. Som et af de russiske bidrag viser (Khutorskaya, dette nummer), kan der dog være store problemer med at føre de gode intentioner ud i livet.

Der er ingen tvivl om, at fortalere for "alternativer" til kriminalitet og straf er oppe mod stærke kræfter, og at det kræver organisation og målrettede strategier at få budskabet igennem. En grundig analyse af de økonomiske og politiske kræfter - i den grad de er identificerede/identificerbare - som trækker i retning af vækst i kontrolindustrien, må danne grundlag for indsatsen. På dette grundlag skulle det være muligt at sætte ind med rationelle argumenter. Hverken den offentlige opinion eller politikerne er i det aktuelle klima tilbøjelige til at "købe" værdiladede udsagn, der let kan udlægges som forbrydervenlig snak. Et samarbejde mellem teoretikere, praktikere og folk, der mestrer påvirkningsmetoderne i medierne og den politiske virkelighed, er formentlig den farbare vej. En parallel mulighed er samarbejdet mellem teoretikere og græsrodsorganisationer, nationalt som internationalt. En af disse skal omtales i det følgende.

PENAL REFORM INTERNATIONAL

En af deltagerne i konferencen i Oslo var Vivian Stern, der er generalsekretær for Penal Reform International. Denne organisation blev etableret i 1989 på initiativ af hollænderen Hans Tulkens. Den har som international NGO rådgivende status i FN og Europarådet. Den er uafhængig af politiske interesser, har medlemmer i mere end 75 lande over hele verden og samarbejder med regeringer og andre NGO'er om at få realiseret sit program, der lyder:

Penal Reform International seeks to achieve penal reform recognising diverse cultural contexts by promoting:

1. the development and implementation of international human rights instruments with regard to law enforcement, prison conditions and standards;
2. the elimination of unfair and unethical discrimination in all penal measures;
3. the abolition of the death penalty;
4. the reduction of the use of imprisonment throughout the world;
5. the use of constructive non-custodial sanctions which encourage social reintegration while taking account of the interests of the victim.

I PRI's årsberetning for 1994 lyder der optimistiske toner, for så vidt angår udviklingen i visse lande, fx Sydafrika, der er langt med planer om at begrænse frihedsberøvelsen af børn og unge. Der opregnes en række eksempler på, at PRI har bidra-

get til udviklingen af alternativer til fængselsstraf i tredieverdens lande ved at gå ind i et direkte samarbejde med de lokale NGO'er, praktikere og teoretikere, der - ofte med fare for deres eget liv - er aktive fortalere for systemer, som behandler forbrydere og ofte med respekt og menneskelighed. Generelt om PRI's praksis hedder det:

All projects, . . . aim to make a practical difference to the lives of those accused or convicted of breaking the law, and to work towards a more community-based approach to dealing with crime. . . . PRI will continue its efforts to develop regional programmes to support NGO's working on penal reform and to develop regional programmes to link organisations in regions together so that they can help and support each other.

Som et resultat af konferencen i Oslo har PRI nu udformet "Proposal for a Programme to Promote a Reduction in the Use of Imprisonment Throughout the World". Programmet tænkes realiseret i samarbejde med Institutt for Kriminologi, Universitetet i Oslo, over en tre års periode. Målet er at gøre opmærksom på den fare for sikkerhed og demokrati, der ligger i, at flere og flere unge i de år, hvor deres personlighed udvikles, udsættes for fængselskulturen og bliver fremmede for samfundets positive værdier. I det lidt længere løb kan de metoder, der i dag bruges til at bekæmpe kriminalitet, betyde en større trussel for samfundenes stabilitet end selve kriminaliteten.

Programmet skal samle de basale fakta om væksten i verdens fangebefolkninger, udvikle tænkningen omkring den nævnte trussel, systematisere tænkningen omkring alternativer, og skabe kontakt med engagerede enkeltpersoner og organisationer, der er interesserede i aktiv handling på området. Der skal oprettes en "vagthunde-funktion", udvikles medie-strategier etc., og der skal arbejdes med regerings-repræsentanter i OSCE (the Organisation for Security and Co-operation in Europe) og Europa Parlamentet. Den norske regering har allerede, i princippet, erklæret sig meget positiv til ideen.

Et andet resultat af konferencen er, at den canadiske bistandsorganisation CIDA har erklæret sig villig til at sponsorere en konference om og for tredje verdens lande i samarbejde med PRI. Der er særlig god grund til at advare de fattigste lande imod at bruge deres egne sparsomme ressourcer eller bistanden fra den rige verden på fængselsbyggeri og andre kontraproduktive kontrolforanstaltninger. Dette er formålet med konferencen, der vil blive afholdt i Canada med Correctional Service of Canada (den føderale canadiske kriminalforsorg) som vært.

Adresse: Afdelingen for proces- og kriminalvidenskab
Juridisk Institut, Aarhus Universitet
DK-8000 Århus C.

LITTERATUR:

Balvig, Flemming (1995): Kriminalitet og social kontrol, København/Columbus.

Christie, Nils (1993): Kriminalitetskontroll som industri, Oslo/Universitetsforlaget.

Jareborg, Nils (1995): Vilken sorts straffrätt vill vi ha? Om defensiv och offensiv straffrättspolitik. I Dag Victor (red.): Varning för straff. Stockholm/Norstedts Juridik.

Lilly, J. Robert, Francis T. Cullen & Richard A. Ball (1995): *Criminological Theory. Context and Consequences*, Thousand Oaks, CA/Sage.

Miller, Jerome C. (1995): *African American Males in the Criminal Justice System*, under udgivelse.